

POLITYKA

P O M O C N I K H I S T O R Y C Z N Y

Nr 6/2024 Cena 29,99 zł (w tym 8% VAT) Indeks: 403652 ISSN: 2391-7717 Wydanie II uzupełnione

1914–1918

Wielka Wojna

JAK 110 LAT TEMU W EUROPIE ZACZĘŁA SIĘ RZEŻ

Mit i historia 63 dni

Wydanie papierowe – w kioskach i na sklep.polityka.pl

Wydanie cyfrowe – subskrypcja polityka.pl/cyfrowa

Podkast POLITYKA o historii – polityka.pl/podkasty

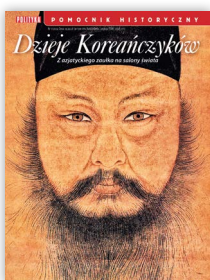
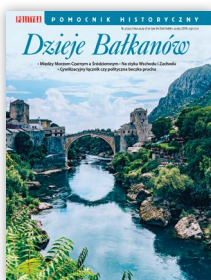
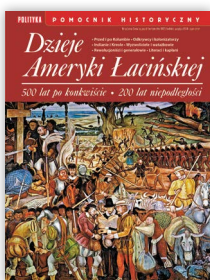
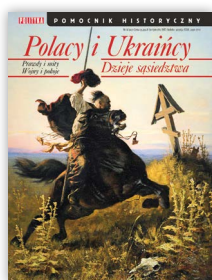
KUP TERAZ

POMOCNIK HISTORYCZNY

Ponad 60 tytułów

Sprawdź na sklep.polityka.pl

Kup książkę

Prakatastrofa Europy

Pisał uczestnik i świadek wojny: „Cała okolica, dokąd tylko sięgał wzrok, była całkowicie przeorana ciężkimi granatami. (...) Wśród żywych obrońców leżeli martwi. (...) Ogień huraganowy kosił jedną po drugiej kompanie stłoczone i trwające na stanowisku, następnie masy ziemi wyrzucane w powietrze zasypywały zwłoki, a oddziały luzujące przybywały na miejsce, gdzie byli polegli”.

Od ponad stu lat historycy zachodzą w głowę, co przeważało szalę – i wojna, nazwana potem wielką lub I światową, wybuchła. Bo z jednej strony przeczuwano ją, wisiała w powietrzu, ale z drugiej – wiele konfliktów na przełomie wieków XIX i XX nie zamieniło się w rzeź globalną. A tu – ledwie zamach terrorystyczny uruchomił lawinę zdarzeń dyplomatycznych i militarnych.

I w tym sensie ten konflikt sprzed 110 lat, przez dekady pozostający w cieniu II wojny, może być odczytywany jak najbardziej współcześnie. Wówczas też wierzone w polityczny porządek panujący na kontynencie (tzw. koncert mocarstw); uskrzydlał ludzi cywilizacyjny dorobek dziewiętnastego stulecia – nazwanego wiekiem postępu; trwała w najlepsze belle époque. I oto peryferyjna – zdawałoby się – waśń uruchomiła demony. Wszelką myśl zaprzęgnięto w służbę nacjonalizmów, postęp techniczny przerodził się w pierwszy kontynentalny wyścig zbrojeń, ludzie z zapalem rzucili się wyrzynać innych ludzi, Europa popełniła harakiri, wciągając w to świat zarówno kolonialny, jak i wolny. Nawet jeśli wojny się spodziewano, a nawet witano ją z entuzjazmem, to przecież nie takiej wojny!

W ostatecznym rozrachunku uruchomiła ona inne demony, prowadzące do wybuchu kolejnej światowej. Mówi się nawet o drugiej wojnie trzydziestoletniej, gdzie dwudziestolecie międzywojenne jest ledwie rozejmem. W tym sensie pierwszy konflikt globalny (nazwany przez Tomasza Manna prakatastrofą Europy) położył się czarnym cieniem na całym XX w.

Kolejna rocznica tego wydarzenia jest okazją do jego uważnego przestudiowania. Proponujemy zatem Państwu nowe wydanie (przejrzane i uzupełnione) Pomocnika Historycznego, który powstał w 2014 r. na okoliczność stulecia wybuchu Wielkiej Wojny.

Zapraszamy do lektury

Jerzy Baczyński
Redaktor naczelny
POLITYKI

Leszek Będkowski
Redaktor POMOCNIKÓW
HISTORYCZNYCH

Spis treści

Prolog

Maszynka do mięsa..... 10

Będzie konflikt

Kronika przeczuwanej wojny..... 16
Ostatni taki koncert..... 21
Wspaniały rok 1913..... 24
Wyższa zasada nienawiści..... 26
Dwie kule Gawrzyły Principa..... 30
Koniec pięknej epoki..... 32

Pierwsza powszechna

Zwarcie polityczne..... 35
Fronty wojny..... 47
Naczelní wodzowie..... 62
Pierwszy wyścig zbrojeń..... 64
Asy przestworzy..... 74
Na zapleczu frontów..... 76
Zaginiony chłopiec..... 88
W okopach dni powszednie..... 90
Wszystko dla zwycięstwa..... 97
Wielka wojna zwierząt..... 102
Patriotyczna rozrywka..... 104
Seks i kołyski..... 108
Sprawa polska..... 110
Polskie drogi..... 116
Kwestia żydowska..... 120
Mit ANZAC..... 124
Linie na piasku..... 126
Ormiańska tragedia..... 130
Wstęp do czystek etnicznych..... 131

Dzień ostatni, dzień pierwszy..... 136
Rozejm dwudziestoletni..... 140
Epicentrum wstrząsów..... 143

Pamięć i spory

Krew w kamieniu..... 147
Niemcy: Wojna w cieniu wojny..... 152
Francja: Święta unia historyków..... 155
ZSRS/Rosja: Deficyt wiedzy..... 159
Wielka Brytania: Lwy i osły..... 162
USA: Rewizjoniści i lobbyści..... 166
Austria:
Marsz Radetzky'ego na balu..... 168
Polska:
Po pierwsze niepodległość..... 170
Szlak Frontu Wschodniego..... 173

Detale

Podręczne kalendarium..... 5
Mapy wojny..... 8
Mapa bitwy pod Verdun..... 12
Jan Bloch – Kasandra..... 19
Mapa Europy 1914..... 22
Churchill, Hitler,
Roosevelt, Stalin..... 37
Niemiecki dylemat..... 38
Mapa uczestników wojny..... 49
Straty w I wojnie światowej..... 49
Rzeź Belgii..... 50
Świadectwo Jüngera..... 51
Bitwa jutlandzka..... 55

Elastyczny front..... 56
Bataliony kumpli..... 57
Rommel we Włoszech..... 58
Lawrence z Arabii..... 59
List z frontu..... 61
Drut kolczasty..... 67
Gruba Berta, Chuda Emma,
Długi Maks..... 68
Sterowce..... 72
Lot L 59..... 73
Louvain, Šabac i Kalisz..... 78
Ersatz..... 81
Kartka żywnościowa..... 82
Hiszpanka była Amerykanką..... 86
Okopy i schrony..... 93
Znikające pułki..... 94
Czarne auta pełne złota..... 100
Mapa żywiołu polskiego..... 112
Mapa granic II RP..... 115
Niemcy walczą
z tyfusem plamistym..... 122
Mapa wojny
na Bliskim Wschodzie..... 127
Mapa Bliskiego Wschodu po I wojnie..... 129
Z Galicji na antypody..... 139
Mapa Europy po 1918 r..... 140
Mapa Szlaku Frontu Wschodniego..... 175

*Wiele archiwalnych fotografii jest współ-
cześnie cyfrowo kolorowanych. Oryginalne
fotografie kolorowe zaznaczyliśmy.*

Autorzy

Nicolas Beaupré – dr, francuski historyk, prof. Krajowej Wyższej Szkoły Informatyki i Bibliotek, członek Międzynarodowego Ośrodka Badawczego przy Muzeum Wielkiej Wojny w Péronne.

Włodzimierz Wiktor Borodziej – prof. dr hab., historyk specjalizujący się w historii najnowszej.

Anna Brzezińska – historyczka i pisarka.

Sławomir Dębski – dr, historyk i politolog, prof. Kolegium Europejskiego w Natolinie, w latach 2007–10 oraz 2016–24 dyrektor Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych, a w latach 2011–16 dyrektor Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia.

Jan M. Długosz – historyk, popularyzator wiedzy, pracownik POLITYKI.

Marcin Fatałski – dr, politolog, adiunkt w Instytucie Amerykanistyki i Studiów Polonijnych Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Maciej Górny – dr hab., prof. Instytutu Historii PAN, historyk.

Marek Henzler – dziennikarz POLITYKI.

Jerzy Holzer – prof. dr hab., historyk i politolog specjalizujący się w historii Europy XX w.

Michał Janik – doktorant Wydziału Historii Uniwersytetu Warszawskiego, pracownik Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku.

Adam Kożuchowski – dr hab., prof. Instytutu Historii PAN, historyk, pracownik Zakładu Historii Idei i Dziejów Inteligencji w XIX–XX w.

Andrzej Krawczyk – dr, historyk i dyplomata, wykładowca w Collegium Civitas.

Adam Krzemiński – germanista, publicysta, pracownik POLITYKI.

Ruth Leiserowitz – prof. dr hab., niemiecka historyczka, wicedyrektorka Niemieckiego Instytutu Historycznego w Warszawie.

Leszek Mazan – publicysta, pisarz.

Andrzej Nieuważny – dr, historyk specjalizujący się w historii XIX w.

Christopher Prantner – austriacki dziennikarz, doradca w Federalnym Ministerstwie Spraw Europejskich i Międzynarodowych.

Łukasz Przybyło – dr, teoretyk i historyk wojskowości, adiunkt w Akademii Sztuki Wojennej.

Piotr Szlanta – dr hab., prof. UW, historyk, dyrektor Stacji Naukowej PAN w Wiedniu.

Jacek Tebinka – prof. dr hab., historyk, kierownik Zakładu Historii Najnowszej i Myśli Politycznej XIX i XX w. Uniwersytetu Gdańskiego.

Marcin Wodziński – prof. dr hab., historyk i judaista, kierownik Katedry Judaistyki Uniwersytetu Wrocławskiego.

Łukasz Wójcik – dziennikarz, kierownik działu zagranicznego POLITYKI.

Tadeusz Zawadzki – historyk, redaktor i wydawca książek o historii wojskowości, pracownik POLITYKI.

Na okładce:
Francuska piechota
w okopach niedale-
ko Fortu Douaumont,
1916 r.

Brytyjski czołg
pod Cambrais,
1917 r.

Podręczne kalendarium *Najważniejsze wydarzenia Wielkiej Wojny*

Kolorami oznaczono etapy rozszerzania się wojny
między **Państwami Centralnymi** i krajami **Ententy** (aliantami, Sprzymierzonymi)

1914

- 28.06** – zamach w Sarajewie, zabójstwo arcyksięcia Ferdynanda i jego żony Zofii.
- 23.07** – ultimatum **Austro-Węgier** dla **Serbii**.
- 25.07** – mobilizacja w Serbii, rząd ewakuuje się do Niszu.
- 26.07** – częściowa mobilizacja w Austro-Węgrzech; mobilizacja w Czarnogórze.
- 28.07** – **Austro-Węgry** wypowiadają wojnę **Serbii**; częściowa mobilizacja rosyjska przeciw Austro-Węgrom.
- 29.07** – Belgrad bombardowany przez austriacką artylerię.
- 30.07** – **Rosja** wypowiada wojnę **Austro-Węgrom**.
- 31.07** – mobilizacja w Belgii; ogólna mobilizacja w Rosji i Austro-Węgrzech.
- 1.08** – mobilizacja floty brytyjskiej; ogólna mobilizacja we Francji i Niemczech; **Niemcy** wypowiadają wojnę **Rosji**; walki na granicy Królestwa Polskiego; **Monako** wypowiada wojnę **Niemcom**.
- 2.08** – niemieckie ultimatum dla Belgii; walki na granicy niemiecko-francuskiej; podpisanie tajnego traktatu niemiecko-tureckiego.
- 3.08** – Belgia odrzuca niemieckie ultimatum; mobilizacja w Wielkiej Brytanii; **Niemcy** wypowiadają wojnę **Francji**; Włochy deklarują neutralność.
- 4.08** – **Niemcy** wypowiadają wojnę **Belgii**; wojska niemieckie przekraczają granicę i atakują Liège (miasto zajęte 7.08, forty 16.08); **Wielka Brytania** wypowiada wojnę **Niemcom**.
- 5.08** – **Czarnogóra** wypowiada wojnę **Austro-Węgrom**.
- 6.08** – **Austro-Węgry** wypowiadają wojnę **Rosji**; **Serbia** wypowiada wojnę **Niemcom**; początek bitwy granicznej we Francji (do 13.09); wymarsz kompanii kadrowej pod dowództwem Piłsudskiego z Krakowa.
- 8.08** – okręty brytyjskie bombardują Dar es Salam; początek wojny w Afryce.
- 9.08** – **Czarnogóra** wypowiada wojnę **Niemcom**; oddziały Brytyjskiego Korpusu Ekspedycyjnego (BEF) lądują we Francji.
- 12.08** – wojska austro-węgierskie wkraczają do Serbii; **Francja** i **Wielka Brytania** wypowiadają wojnę **Austro-Węgrom**; wojska rosyjskie najeżdżają Prusy Wschodnie.
- 14.08** – rosyjska obietnica zjednoczenia ziem polskich pod berłem cara.
- 16.08** – bitwa w serbskich górach Cer (porażka Austriaków 19.08).
- 19.08** – bitwa pod Gąbinem (porażka Niemców 20.08).
- 20.08** – Bruksela okupowana.
- 22.08** – **Austro-Węgry** wypowiadają wojnę **Belgii**.
- 23.08** – bitwa pod Mons – odwrót BEF; bitwa o Lwów (zajęty przez Rosjan 11.09); **Japonia** wypowiada wojnę **Niemcom**.

- 25.08** – **Japonia** wypowiada wojnę **Austro-Węgrom**; sukces Austriaków w I bitwie pod Komarowem (do 2.09), koniec austriackiej ofensywy wyrzeczającej.
- 27.08** – oblężenie Tsintgao przez Japończyków i Brytyjczyków (do 7.11).
- 26–30.08** – klęska Rosjan w bitwie pod Tannenbergiem w Prusach Wschodnich.
- 31.08** – Grecja deklaruje neutralność.
- 5.09** – I bitwa nad Marną (porażka Niemców 12.09).
- 6.09** – bitwa nad jeziorami mazurskimi (do 14.09, klęska Rosjan).
- 11.09** – Australijczycy zajmują Nową Gwineę (do 21.09).
- 13.09** – I bitwa nad Aisne (do 27.09) – początek tzw. wyścigu do morza; wojska południowoafrykańskie wkraczają do Namibii (kapitulacja Niemców 9.07.1915).
- 14.09** – Falkenhayn zmienia Moltkego na stanowisku szefa niemieckiego dowództwa (OHL).
- 17.09** – I oblężenie Przemyśla przez Rosjan (do 10.10).
- 29.09** – bitwa nad Wisłą (do 8.11), Rosjanie odpierają niemiecko-austriacką ofensywę.
- 1.10** – Turcja zamyka Dardanele.
- 16.10** – bitwa nad Yser (do 30.10); Belgowie zabezpieczają wybrzeże.
- 19.10** – I bitwa pod Ypres (do 22.11); koniec wyścigu do morza.
- 1.11** – **Rosja** wypowiada wojnę **Turcji**.
- 2.11** – **Serbia** wypowiada wojnę **Turcji**; Wielka Brytania ogłasza morską blokadę Niemiec.
- 3.11** – **Czarnogóra** wypowiada wojnę **Turcji**.
- 5.11** – **Wielka Brytania** i **Francja** wypowiadają wojnę **Turcji**; II oblężenie Przemyśla (twierdza zdobyta przez Rosjan 23.03.1915).
- 6.11** – Indyjski Korpus Ekspedycyjny zajmuje twierdzę Fao (Al-Faw) zabezpieczającą złoża ropy w Persji; Belgrad zajęty przez Austriaków (odbitý 15.12).
- 11.11** – bitwa łódzka (do 6.12) – nierozstrzygnięta; sułtan Mehmed V deklaruje dżihad przeciw aliantom; bitwa o Basrę (zajęta 21.11).
- 1.12** – bitwa pod Limanową (do 14.12), zatrzymanie rosyjskiej ofensywy w Galicji.
- 16.12** – bitwa nad Kolubarą, Austriacy wyparci z Serbii.
- 17.12** – I bitwa w Artois (do 13.01.1915).
- 20.12** – I bitwa w Szampanii (do 17.03.1915).
- 22.12** – zwycięska dla Rosjan bitwa pod Sarykamyszem (do 17.01.1915).

1915

- 2.01** – rosyjska ofensywa w Karpatach (do 12.04).
- 9.01** – pierwszy rajd zeppelinów nad Londyn.
- 31.01** – bitwa pod Bolimowem, pierwszy w wojnie atak gazowy.
- 3.02** – Turcy odparci nad Kanałem Sueskim.
- 4.02** – Niemcy rozpoczynają wojnę podwodną.
- 7.02** – II bitwa nad jeziorami mazurskimi (do 26.02), 10 armia rosyjska pobita.
- 19.02** – atak brytyjsko-francuskiego zespołu okrętów na Dardanele, początek kampanii na Gallipoli.
- 22.04** – II bitwa pod Ypres (do 25.05), Niemcy używają gazów trujących.
- 25.04** – desant na Gallipoli (walki do 6.01.1916); Traktat Londyński – **Włochy** przyłączają się do Ententy.
- 2.05** – bitwa pod Gorlicami (do 23.06), przerwanie frontu rosyjskiego w Galicji.
- 7.05** – „Lusitania” zatopiona przez U-Boota.
- 9.05** – II bitwa w Artois (do 18.06).
- 10.05** – Austriacy odbijają Lwów.
- 18.05** – III oblężenie Przemyśla (Rosjanie wycofują się 3.06).
- 23.05** – **Włochy** wypowiadają wojnę **Austro-Węgrom**.
- 3.06** – **San Marino** wypowiada wojnę **Austro-Węgrom**.
- 23.06** – na froncie włoskim I bitwa nad Isonzo (do 7.07).

- 18.07** – II bitwa nad Isonzo (do 3.08).
- 5.08** – Niemcy zajmują Warszawę.
- 6.08** – brytyjska ofensywa sierpniowa, ostatnia próba zajęcia Gallipoli (do 29.08).
- 17.08** – na froncie wschodnim wielki odwrót Rosjan (do 14.09).
- 21.08** – **Włochy** wypowiadają wojnę **Turcji**.
- 1.09** – Niemcy zawieszają nieograniczoną wojnę podwodną.
- 8.09** – car dymisjonuje naczelnego wodza Mikołaja Mikołajewicza.
- 15.09** – II bitwa w Artois (do 4.11).
- 25.09** – nieudana brytyjska ofensywa pod Loos (do 14.10); II bitwa w Szampanii (do 9.11).
- 3.10** – lądowanie dwóch francuskich dywizji w Salonikach.
- 7.10** – Niemcy i Austriacy ponownie wkraczają do Serbii.
- 14.10** – **Bułgaria** wypowiada wojnę **Serbii**; bułgarski atak na Nisz i Skopje.
- 15.10** – **Wielka Brytania** i **Czarnogóra** wypowiadają wojnę **Bułgarii**.
- 16.10** – **Francja** wypowiada wojnę **Bułgarii**.
- 17.10** – zwycięstwo Bułgarów pod Kriwolakiem (do 21.11).
- 18.10** – III bitwa nad Isonzo (do 3.11).
- 19.10** – **Włochy** i **Rosja** wypowiadają wojnę **Bułgarii**.
- 10.11** – IV bitwa nad Isonzo (do 2.12).
- 27.11** – załamanie i odwrót armii serbskiej do Albanii.
- 30.11** – aresztowanie w Berlinie 53 kobiet protestujących przeciw złemu zaopatrzeniu.
- 19.12** – Douglas Haig nowym dowódcą BEF.

1916

- 6.01** – bitwa pod Mojkovacem, armia czarnogórska pokonuje Austriaków.
- 9.01** – zakończenie ewakuacji Gallipoli.
- 10.01** – bitwa pod Erzurumem (do 16.02), klęska Turków.
- 16.01** – kapitulacja Czarnogóry.
- 27.01** – Wielka Brytania wprowadza powszechną służbę wojskową.
- 5.02** – początek kampanii trapezunkiej (do 15.04) na froncie rosyjsko-tureckim.
- 21.02** – bitwa pod Verdun (do 19.12).
- 1.03** – Niemcy wznowiają nieograniczoną wojnę podwodną.
- 9.03** – **Niemcy** wypowiadają wojnę **Portugalii**; V bitwa nad Isonzo (do 15.03).
- 15.03** – **Austro-Węgry** wypowiadają wojnę **Portugalii**.
- 16.03** – bitwa nad jeziorem Narocz (do 30.03).
- 24.04** – powstanie wielkanocne w Irlandii (do 29.04).
- 29.04** – poddają się brytyjskie wojska oblężone w El-Kut.
- 10.05** – Niemcy ponownie zawieszają wojnę podwodną.
- 31.05** – morska bitwa jutlandzka (do 1.06).
- 4.06** – przełamanie frontu pod Łuckiem, początek ofensywy Brusilowa (do 20.09).
- 5.06** – rewolta arabska w Hidżazie; na krążowniku HMS „Hampshire” ginie lord Kitchener, brytyjski minister wojny.
- 1.07** – bitwa nad Sommą (do 18.11).
- 4.07** – bitwa Legionów Polskich pod Kościuchnowką (do 6.07).
- 3.08** – Turcy pokonani w bitwie o Romani na Synaju (do 5.08).
- 6.08** – VI bitwa nad Isonzo (do 17.08).
- 27.08** – **Rumunia** wypowiada wojnę **Austro-Węgrom**; **Włochy** wypowiadają wojnę **Niemcom**; bitwa w Transylwanii (do 26.11).
- 28.08** – **Niemcy** wypowiadają wojnę **Rumunii**.
- 29.08** – Hindenburg nowym szefem OHL.
- 30.08** – **Turcja** wypowiada wojnę **Rumunii**.
- 1.09** – **Bułgaria** wypowiada wojnę **Rumunii**.
- 14.09** – VII bitwa nad Isonzo (do 17.09).
- 15.09** – pod Flers Anglicy po raz pierwszy używają czołgów.
- 10.10** – VIII bitwa nad Isonzo (do 12.10).
- 1.11** – IX bitwa nad Isonzo (do 4.11).

- 5.11 – akt cesarzy Niemiec i Austrii w sprawie utworzenia państwa polskiego.
- 21.11 – umiera Franciszek Józef, nowym cesarzem Karol I.
- 6.12 – Niemcy zajmują Bukareszt.
- 13.12 – Robert Nivelle zastępuje Joffre'a na stanowisku naczelnego wodza armii francuskiej.
- 29.12 – w Moskwie zabójstwo Rasputina.

1917

- 5.01 – nieudana operacja mitawska armii rosyjskiej (do 11.01).
- 16.01 – telegram Zimmermana o propozycji antyamerykańskiego sojuszu Meksyku z Cesarstwem Niemiec, bezpośrednia przyczyna zerwania stosunków dyplomatycznych USA z Niemcami.
- 18.01 – z Wehaiwei do Francji wyrusza pierwszy transport ochotniczego Chińskiego Korpusu Pracy (łącznie 140 tys. robotników).
- 1.02 – Niemcy ostatecznie wznowiają nieograniczoną wojnę podwodną.
- 23.02 – na froncie zachodnim strategiczny odwrót Niemców na tzw. linię Hindenburga (do 5.04).
- 8.03 – rewolucja lutowa w Rosji.
- 15.03 – abdykacja cara Mikołaja II.
- 26.03 – I bitwa o Gazę.
- 6.04 – **USA** wypowiada wojnę **Niemcom**.
- 7.04 – **Kuba** wypowiada wojnę **Niemcom**.
- 9.04 – II bitwa pod Arras (do 17.05).
- 10.04 – **Bułgaria** wypowiada wojnę **USA**.
- 13.04 – **Boliwia** wypowiada wojnę **Niemcom**.
- 16.04 – II bitwa nad Aisne (ofensywa Nivelle'a, do 9.05), początek walk na Chemin-des-Dames.
- 20.04 – **Turcja** wypowiada wojnę **USA**.
- 29.04 – bunt w armii francuskiej (do 1.06).
- 12.05 – X bitwa nad Isonzo (do 8.06).
- 15.05 – Philippe Pétain nowym wodzem naczelnym armii francuskiej.
- 13.06 – pierwszy udany rajd niemieckich bombowców nad Londyn.
- 25.06 – pierwsze oddziały amerykańskie lądują we Francji.
- 27.06 – **Grecja** wypowiada wojnę **Niemcom**, **Austro-Węgrom**, **Turcji** i **Bułgarii**.
- 1.07 – nieudana ofensywa Kiereńskiego (do 19.07), ostatnia akcja zaczepna armii rosyjskiej.
- 22.07 – **Syjam** wypowiada wojnę **Niemcom** i **Austro-Węgrom**.
- 31.07 – bitwa pod Passchendaele (zwana III bitwą pod Ypres, do 10.11).
- 4.08 – **Liberia** wypowiada wojnę **Niemcom**.
- 14.08 – **Chiny** wypowiadają wojnę **Niemcom** i **Austro-Węgrom**.
- 19.08 – XI bitwa nad Isonzo (do 12.09).
- 29.09 – operacja Albion, Niemcy zajmują Wyspy Moonsundzkie w Zatoce Ryskiej (do 20.10).
- 6.10 – **Peru** wypowiada wojnę **Niemcom**.
- 7.10 – **Urugwaj** wypowiada wojnę **Niemcom**.
- 23.10 – francuskie zwycięstwo pod La Malmaison kończy zmagania na Chemin-des-Dames (do 25.10).
- 24.10 – bitwa pod Caporetto (XII bitwa nad Isonzo, do 7.11), przełamanie frontu włoskiego przez wojska niemiecko-austriackie.
- 26.10 – **Brazylia** wypowiada wojnę **Niemcom**.
- 7.11 – rewolucja bolszewicka w Rosji.
- 11.11 – bitwa o Jerozolimę (zdobyta przez Brytyjczyków 11.12).
- 7.12 – **USA** wypowiadają wojnę **Austro-Węgrom**; **Ekwador** wypowiada wojnę **Niemcom**.
- 10.12 – **Panama** wypowiada wojnę **Austro-Węgrom**.
- 16.12 – **Kuba** wypowiada wojnę **Austro-Węgrom**.
- 23.12 – Rosja podpisuje zawieszenie broni z Niemcami.

1918

- 8.01 – prezydent Wilson ogłasza 14-punktowy program pokojowy.
- 30.01 – Brazylia tworzy Morski Zespół Operacyjny do działań na Atlantyku (dowódca adm. Pedro Frontin).
- 9.02 – Ukraińska Republika Ludowa podpisuje w Brześciu traktat pokojowy z Państwami Centralnymi.
- 10.02 – powstaje Zakaukaska Demokratyczna Republika Federacyjna.
- 18.02 – operacja Faustschlag, ostatnia ofensywa Państw Centralnych na froncie wschodnim.
- 8.03 – bolszewicy podpisują w Brześciu traktat pokojowy z Państwami Centralnymi, Rosja wychodzi z wojny.
- 21.03 – ofensywa wiosenna Ludendorffa (Kaiserschlacht, do 18.07), ostatnie wielkie niemieckie natarcie na froncie zachodnim.
- 26.03 – marszałek Foch naczelnym dowódcą aliantów.
- 23.04 – **Gwatemala** wypowiada wojnę **Niemcom**.
- 7.05 – Rumunia podpisuje w Bukareszcie traktat pokojowy z Państwami Centralnymi.
- 8.05 – **Nikaragua** wypowiada wojnę **Niemcom** i **Austro-Węgrom**.
- 21.05 – Turcy wkraczają do Armenii.
- 23.05 – **Kostaryka** wypowiada wojnę **Niemcom**.
- 8.06 – interwencja niemiecka na Zakaukaziu (do października).
- 15.06 – bitwa nad Piawą (do 23.06), ostatnia ofensywa austriacka na froncie włoskim.
- 12.07 – **Haiti** wypowiada wojnę **Niemcom**.
- 17.07 – rozstrzelanie rodziny carskiej przez bolszewików.
- 19.07 – **Honduras** wypowiada wojnę **Niemcom**; do Francji wyrusza ochotniczy Syjamski Korpus Ekspedycyjny (1233 ludzi).
- 8.08 – bitwa pod Amiens (do 12.08) doprowadza do przełamania niemieckiego frontu, pierwsza faza tzw. ofensywy stu dni.
- 14.09 – aliancka ofensywa nad Wardarem doprowadza do kapitulacji Bułgarii (30.09).
- 26.09 – ofensywa nad Mozą i Argonnach (do 11.11), ostatnia faza ofensywy stu dni.
- 1.10 – Brytyjczycy wkraczają do Damaszku.
- 20.10 – Niemcy zaprzestają wojny podwodnej.
- 24.10 – bitwa pod Vittorio Veneto (do 3.11).
- 29.10 – powstanie Republiki Czechosłowackiej oraz Państwa Słowenów, Chorwatów i Serbów.
- 30.10 – Turcja podpisuje w Mudros zawieszenie broni.
- 1.11 – początek polsko-ukraińskich walk o Lwów.
- 3.11 – Austro-Węgry podpisują zawieszenie broni z Włochami.
- 9.11 – abdykacja Wilhelma II, proklamowanie republiki w Niemczech.
- 10.11 – abdykacja Karola I; **Rumunia** wypowiada wojnę **Niemcom**.
- 11.11 – Niemcy podpisują zawieszenie broni w Compiègne; w Warszawie Rada Regencyjna przekazuje Józefowi Piłsudskiemu władzę nad wojskiem – odrodzenie niepodległej Polski.
- 12.11 – Austria republiką.
- 14.11 – Lettow-Vorbeck zaprzestaje walki w Niemieckiej Afryce Wschodniej.
- 21.11 – niemiecka Hochseeflotte poddaje się Brytyjczykom; Niemcy opuszczają Luksemburg.
- 22.11 – Piłsudski obejmuje urząd tymczasowego Naczelnika Państwa.

1919

- 18.01 – rozpoczęcie konferencji paryskiej.
- 28.06 – podpisanie Traktatu Wersalskiego.

OPR. TADEUSZ ZAWADZKI

Główne teatry działań wojennych

- (1914) → Operacje wojsk Państw Centralnych
(1914) → Operacje wojsk Ententy

Linie frontu w:

- 1914 — 1916
- - - I poł. 1915 — 1917
- - - II poł. 1915 - - - 1918

- Strefa nieograniczonej wojny
niemieckich okrętów podwodnych
■ Aliancka blokada Niemiec

PROLOG

[Kup książkę](#)

Maszynka do mięsa

Verdun to symbol: przez blisko rok rozgrywała się tu jedna z najkrwawszych bitew w I wojnie światowej. Najlepiej tu zrozumieć charakter tej hekatomby.

ADAM KRZEMIŃSKI

Droga do grobów. W Verdun, cichym, bezbarwnym miasteczku – niczym w jakimś upiornym Disneylandzie – drogowskazy: na cmentarz, do kostnicy, do Fortu Chwały, do wioski Fleury, do okopu bagnarów (legenda głosi, że żołnierze, którym nie pozwolono się cofnąć, zostali żywcem zasypani w czasie ostrzału). Długie szeregi żołnierskich grobów są niczym dekoracja do szekspirowskiej tragedii przed początkiem sezonu. Trzeba pojechać kilka kilometrów do Fortu Douaumont, by zrozumieć, że to nie teatr. Tam w kostnicy widać stosy starannie posortowanych żeber, piszczeli i czaszek. Niektóre są pogruchotane. Ale wszystkie mają zdrowe zęby. To resztki 130 tys. młodych mężczyzn, którzy w 1916 r. przeszli w Verdun przez maszynkę do mielenia mięsa. To tylko niewielka część ofiar tej bitwy. Trwała dziesięć miesięcy i pochłonęła niemal 700 tys. ofiar, w tym ponad 300 tys. zabitych.

Verdun to miejsce traumatyczne. Dla Francuzów – symbol heroicznej i zwycięskiej obrony. Dla Niemców – symbol szaleństwa tej nawałnicy żelaza (Ernst Jünger), która miała im zapewnić władzę nad światem, a ściągnęła jedynie klęskę. Dla Europy – symbol „wielkiej wojny białych ludzi” (Arnold Zweig), która raz na zawsze odebrała Europie polityczny i moralny prymat w świecie. Ale dla UE – symbol francusko-niemieckiego pojednania. Zadbali o to Helmut Kohl i François Mitterrand w 1986 r. Ich zdjęcie trzymających się za ręce na cmentarzu w Verdun jest – obok fotografii Willy’ego Brandta klęczącego w Warszawie i Helmuta Kohla obejmującego Tadeusza Mazowieckiego w Krzyżowej – ikoną ducha tej Europy, która – wydawało się – przezwyciężyła stygmaty dziedzicznych wrogości i traumatycznych urazów trzydziestoletniej wojny domowej lat 1914–45.

Niemiecki atak na wzgórze Martwy Człowiek (Le Mort Homme), 1916 r.

Błyskotliwe plany sztabowców. We wszystkich stolicach sztaby generalne miały w szufladach błyskotliwe plany wojenne. Armia austriacka miała spacerkiem wkroczyć do Belgradu. Francuska – migiem dotrzeć do Renu. Rosyjska – zająć Prusy Wschodnie. Ale to Niemcy przygotowali plan najbardziej inteligentny: zamierzali Francuzów przytrzasnąć drzwiami obrotowymi. Południowe skrzydło niemieckiego frontu miało w Alzacji i Lotaryngii pozorować atak, ściągając na siebie główne siły francuskie (które z natury rzeczy i tak tam właśnie powinny chcieć przejść do ofensywy), podczas gdy północne miało przejść przez neutralną Belgię, obejść Paryż od północy i spaść od zachodu na tyły armii francuskich. Zawiasem tych drzwi miała być twierdza Verdun...

Ale już w pierwszych tygodniach wojny wszystkie te plany zawiodły. Zamiast na Boże Narodzenie wrócić do domu, miliony żołnierzy spędziło Wigilię 1914 r. w okopach. Wojna stężała na dobre. Od listopada 1914 r. do marca 1915 r. na froncie zachodnim na pozór nic się nie działo, jeśli nie liczyć morderczych ataków i kontrataków akurat w tych miejscach, w których przeciwnik był najsilniejszy. Pochłaniały one w krótkim czasie dziesiątki tysięcy zabitych, ale nie przełamywały frontu. W tej wojnie obrona była skuteczniejsza niż atak.

Wykrwawić Francuzów. Toteż w grudniu 1915 r. nowy szef niemieckiego sztabu generalnego generał Erich von Falkenhayn przedstawił cesarzowi Wilhelmowi II plan wykrwawienia – jak powiedział: do białego – armii francuskiej. Atak powinien nastąpić w miejscu dla Francuzów tak ważnym, by ci chcieli go bronić do upadłego. Przy czym celem nie powinno być zdobycie jakiegoś konkretnego punktu, lecz zabijanie żołnie-

Na stronie obok: Francuski posterunek w świeżo odbitym Fortcie Douaumont, 24 października 1916 r.

[Kup książkę](#)

POLITYKA POMOCNIK HISTORYCZNY